MEMENTO

Kossuth születésének 200. évfordulójára

Az 1848–49 forradalmának és szabadságharcának legendás alakja születésének kétszázadik évfordulója arra kötelez, hogy lapunkban is emlékezzünk életmûvérõl.

Kossuth Lajos 1802. szeptember 19-én született Monokon, Zemplén vármegyében. A Sátoraljaújhelyen és Eperjesen végzett iskoláztatás után a rangos sárospataki Református Fõiskolába jogi tanulmányok folyatásával fejezte be tanulmányait, ahol a 19. század elején a haladó tanárok és diákok kemény küzdelmet folytattak a konzervatív erõkkel. A küzdelmet átszõtte az országban nagy hagyományokkal rendelkezõ nemzeti önállóság, a szabad magyar államiság egész korszakot meghatározó gondolata. Ezzel az útravalóval indult Kossuth alapos jogi felkészültsége befejezéseként 1823-ban Pesten ügyvédi vizsgát tenni, és annak birtokában dolgozott egy ideig Zemplén vármegyében.

Politikai pályáját 1832-tõl számíthatjuk, mikor eljutott a pozsonyi diétára, az elsõ magyarországi reformországgyûlésre, ahol a Széchenyi István kezdeményezte reformtábor éppen bontogatta szárnyait. A késõbbi nézetkülönbség ellenére mégis elmondhatjuk, hogy Kossuth Széchenyi István eszmekörében vált a haza elkötelezett liberális demokratájává. A cenzúra erõs ellenõrzése miatt Kossuth kézírásban készített és terjesztett Országgyûlési Tudósításokat, ezzel a tettével jelentõs közvélemény-formáló szerepet játszott.

A reformellenzék tagjaként a polgárjogok kiterjesztésén munkálkodott, a nemesi és polgári demokrácia fogalmának hangoztatásával. Elõször vetette fel, hogy a kötelezõ örökváltságot kell megvalósítani, ami a jobbágyfelszabadítás elõfeltétele. A nemesség és városi-paraszti osztályok érdekeinek egyesítését célozta meg, mely a polgári nemzetállam kiépítése felé irányult.

1836-tól, az országgyûlés befejezése után lapszerkesztõi munkáját a Törvényhatósági Tudósításokkal folytatta. Metternich, a Habsburg Birodalom kancellárja akkor lépett fel Kossuth ellen, mikor ennek eszméi alapjaiban kezdték ki a feudális-abszolutista rendszer építményét. „Fõ felbujtató”-nak minõsítették, és perbe fogták. Azzal vádolták, hogy törvénytelenül jelentette meg Tudósításait. 1837. május 5-ére virradó éjszakán letartóztatták.

A per során Kossuth maga volt saját védõügyvédje s egyben politikai nézetei bátor hirdetõje. Noha a széles magyarországi közvélemény az õ oldalán állott, az önkény letiporta, és Budán közel hároméves börtönt kellett elszenvednie. A börtönéveit politikai és jogi mûveltsége elmélyítésére, tudása elsajátítására használta fel. Az anyanyelvén kívül ismert latinon és németen kívül a börtönben megtanult angolul és franciául, úgyszintén elmélyedt a

A szövetkezeti vállalkozási modell és típusok kialakulása

HUNYADI ATTILA

Az erdélyi szász, magyar és román nemzetiségi szövetkezeti mozgalmakat ismertető előző két tanulmányomban több szövetkezeti típust említettem, ezért a jelen közlésben azt próbálom végigkövetni, milyen történelmi körülmények között és milyen gazdasági szükségletek nyomán alakult ki a szövetkezeti vállalkozási modell; hogyan érvényesült ez a sajátos üzleti etika a gazdasági vállalkozás során, milyen gazdasági- és szociálpolitikai eredményeket hozott a fogyasztási, biztosítási, hitel- vagy más mezőgazdasági, ipari szövetkezetek működése.s Mindezt konkrét példákkal igyekszem illusztrálni, bemutatva az angol, a német, a dán, valamint más nemzeti vagy nemzetiségi szolidaritáson alapuló (lengyel, finn, québeci francia és baszk) szövetkezeti integrált rendszerek kialakulását és működését.

Az angol fogyasztási szövetkezetek

A XIX. század elején, amikor a legelső szövetkezetek létrejöttek Angliában, korántsem volt magától értetődő a demokratikus, önkormányzati, részvételi, etikai értékek alkalmazása a gazdaságban, de még a politikában sem. Angliában az 1830–1840-es években a chartizmus nemzeti mozgalommá nőtt, és politikai követelésekkel állt elő: általános v álasztójogot, titkos szavazást, a választókörzetek újrafelosztását kívánták elérni. A szövetkezetek kialakulása szempontjából viszont az önsegélyező egyesületek elterjedése fontosabb volt, mint a politikai mozgalmak (luddizmus, chartizmus). Angliában a kézművesek már a XVIII. században rendelkeztek helyi szervezetekkel, amelyekben közös fellépéssel próbáltak meg kedvezőbb munkakörülményeket kiharcolni. Ezeket az egyleteket 1799-ben a Combination Act törvénybe iktatásával betiltották. A Combination Act 1824-i hatályon kívül helyezése után a kézművesek, iparosok nagy számban alakítottak helyi önsegélyező egyesületeket, amelyek célja kölcsönös segélynyújtás volt pénzügyi támogatás révén betegség vagy elhalálozás esetén, továbbá a gyárosok monopóliumaitól való függetlenedés céljából a saját hitelrendszer megszervezésével, sőt néhol az oktatás megszervezésével próbáltak saját manufaktúrákat alapítani. A gyártulajdonosok ugyanis a kiskereskedelmet is monopolizálták: a 'truck system'-nek megfelelően valamely gyár alkalmazottai a fizetés egy (tekintélyes) részét olyan vásárlási jegyekben kapták, amelyekkel csak a gyáros üzletében vásárolhattak. Az áruuzsora ily módon hitelben vásárlásra kényszerítette a munkásokat, a „hitelfogság” pedig hosszú évtizedekre kiszolgáltatta őket a gyáros visszaéléseinek. Ilyen körülmények közepette és mintegy a monopóliumok ellensúlyaként jöttek létre Európa-szerte a karitatív és önsegélyező, kölcsönös biztosítási egyesületek, baráti társaságok mellett a szövetkezetek is. Kialakult az a szövetkezeti értékrend/üzletvitel, amely korszerűsítő módosításokkal ugyan, de ma is érvényes.

A szövetkezeti alapelveket már az első életképesnek bizonyult szövetkezet alapszabályában megfogalmazták 1844-ben, a Manchester melletti rochdale-i takácsok. Ettől az időponttól számíthatjuk tehát a modern szö-

közgazdasági tudományokban. Olyan nagynevû szakemberek munkáit tanulmányozta, mint a külföldiek közül Bentham és List, a hazaiak közül pedig Balásházy, Széchenyi és Wesselényi.

Kossuth 1841-ben megkezdte a Pesti Hírlap kiadását, és lapjával a politikai élvonalba emelkedett, s a reformellenzék vezérévé vált. Tevékenységével – Wesselényivel az oldalán – egyre élesebben szembekerült Széchenyivel. A Kossuth által „legnagyobb magyar"-nak nevezett Széchenyi kétségtelenül hatalmas gazdasági-technikai mûvet alkotott, ennek ára azonban a konzervatív bécsi kormányzat részérõl a magyar polgári átalakulás és önállóság lassítása volt. Természetesen ez nem csökkenti Széchenyinek azt az értékét, hogy ma is a modern magyar közgazdaságtannak fektette le az alapjait a Hitel, a Világ, a Stádium és más munkáival. Kossuth elve: elõször legyen szabadság, utána vagyonosodás, Széchenyi szerint: elõször vagyonosodás és utána szabadság. Kossuth az önálló magyar ipart támogató Védegylet létrehozása és a Bécs vámpolitikájának korlátozására szolgáló Vukovár–Fiumé vasútvonal megvalósítása mellett szállt síkra. A nagy politikai tehetséggel, kiváló szónoki tehetséggel és szervezõerõvel megáldott Kossuth a gazdasági átalakulás élén haladt. Kossuth megpróbált Széchenyihez közeledni, de kezdettõl fogva elutasításban részesült. A Béccsel való együttmûködésre vállalkozó Széchenyi egyrészt az átalakulás folyamatát látta veszélyeztetve Kossuth fellépésével. A reformtábor megosztottságára különösen akkor derült fény, amikor megkezdõdött Széchenyi hírlapi vitája Kossuthtal. Széchenyi fõleg ellenfele „modorá"-t kifogásolta. Igazából azonban céljuk közös volt ugyan, de Magyarország felemelkedését-átalakulását, a polgári szabadságjogok és állami önállóság kivívását másként képzelték el. Széchenyi angol mintára, a nagybirtokosság reform-szárnyára építve, a közmûveltség emelésével (kimûvelt emberfõkkel), fõleg gazdasági eszközökkel, fokozatos reformokkal, békés úton képzelte el az átalakulást, kerülve a konfliktust az osztrák kormányzattal. Ellenben Kossuth gazdasági és politikai kérdésekben egyaránt Bécsre hárította a felelõsséget Magyarország elmaradottságáért. Ostorozta a nemességet, de annak haladó közép- és kisrétegeire, illetve a városi polgárságra, értelmiségre alapozott, hogy a jobbágyfelszabadítással, a polgári egyenjogúság gondolatával magához vonzza a paraszti tömegeket is. Kossuth mozgósítatni akarta a nemességet az ország önállóságáért folytatott harc érdekében, oldalán a felszabadult parasztsággal.

Nemcsak méltányos vámszabályozást követelt, hanem a hazai ipari termékek serkentésére 1844-ben fontos intézményeket-egyesületeket hozott létre: megalapította a Védegyletet (igazgatója maga Kossuth Lajos lett), melynek tagjai itthoni iparcikkek vásárlására kötelezték magukat; azután a Magyar Kereskedelmi Társaságot az ország nemzetközi

vetkezeti vállalati forma létrejöttét. Az előző utópikus (oweni, fourrieri) formáktól eltérően, a rochdale-i szövetkezet: szakosodott gazdasági szervezet, mely az adott piaci viszonyok között működik (ez esetben még főleg fogyasztási cikkek beszerzése terén). Az erkölcsi szándékok fontosak, ám épp a szövetkezet révén válnak megvalósíthatókká a tagok ideáljai (például gyermekek iskoláztatása). A szövetkezeti együttműködés (practical co-operation) nem önmagában vett cél (nem akarja megtestesíteni az oweni társadalmi ideált), hanem eszköz, mely olyan szükségleteket lát el, amelyekről az alapító személyek úgy gondolják, más formában nem érnék el. Célja gazdaságilag: olyan jól meghatározott funkciókat teljesíteni, amelyek hozzásegíthetik a tagokat jobb körülmények között élni, megtakarításokat létrehozni, és azokat nemes szándékra fordítani. A rochdalei alapszabályok szerint: „A szövetkezet célja és feladata az, hogy a tagok anyagi hasznáról, társadalmi és gazdasági helyzetének megjavításáról gondoskodjék oly módon, hogy: a) boltot nyit áruk eladása végett; b) bizonyos számú lakóházat épít; c) árukat gyárt munkanélküliek foglalkoztatásával; d) földbirtokot vásárol vagy bérel a munka nélküli tagok foglalkoztatására; e) külön alapot képez a tagok és családjaik szociális megsegítésére, kulturális és szakmai továbbképzésére." (Birchall, 1994) A komoly elkötelezettség eredménye sorrendben a következő: sikeres fogyasztási cikkeket forgalmazó szövetkezet több üzlethelyiséggel, amelyből kifejlődik a fogyasztási szövetkezeti mozgalom, önálló feldolgozó-, szállító- és forgalmazóegységekkel (1869); 25 lakóház építése 1861-ben, 1867-ben 84 ház 5 nagy telken 2 utcában; malom (1850) és 1854-től Manufacturing Society működtetése hajdani munkanélküliek foglalkoztatásával; földvásárlás és farmgazdaság (1851); Szövetkezeti Biztosító Társaság (Co-operative Insurance Society).

A legjelentősebb feladat, a képzés támogatására a jövedelem 10%-át szándékozták fordítani, ám a korabeli törvények ezt megtiltották, így az évi jövedelem 2,5%-át különítették el képzési alapként, s külön 11 tagú bizottság felelt az általános és szakképzésről. 1846-ban már minden szombat délután beszélgetéseket tartanak az üzlethelyiségben, 1848-ban hírlapolvasó- és könyvtárszakosztályt nyitnak, miután megvásároltak egy intézeti könyvtárat. 1850-ben már saját iskolát működtetnek, amelyben felnőttképzés is zajlik. 1860-tól alapelvbe foglalják, hogy minden szakosztálynak saját könyvtárat és hírlapolvasót kell állítani az üzleti jövedelemből. 1880-ban már 100 szövetkezeti könyvtár volt Angliában, és 120 fogyasztási szövetkezet rendezett be olvasótermet.

A hitelszövetkezetek személyi hitelezés intézményei

A hitelszövetkezetek kialakulását tehát az a felismerés indokolta, hogy a kisebb vállalkozók, különösen az iparosok és földművesek a bankrendszerben nem találták meg azt a hitelforrást, amelyre nekik szükségük volt. A bankok ugyanis felépítésükből adódóan a nagyobb arányú hitelezésre voltak berendezkedve, hitelnyújtásuk pedig többnyire pusztán profitorientált szempontok (pénzügyi hitelképesség – Kreditfähig) szerint működött, szemben a hitelszövetkezetekkel, melyek a hitelképesség felmérésekor a hiteligénylő személyes vonásait, erkölcsi tulajdonságait is figyelembe

áruforgalmának szélesítésére, míg a Gyáralapító Társasága nagyipari vállalkozás serkentésére alakult, és 95 kisebb-nagyobb mûhelyt-gyárat hozott létre. A negyvenes években az úrbérrendezéssel egyre határozottabban a parasztság felszabadítása és birtokba helyezése gondolatát helyezte elõtérbe, sõt a kötelezõ örökváltságot igyekezett az országgyûlés határozatával törvényerõre emelni. Ugyanakkor a falvak népét és a városiakat a polgári egyenjogúság, jogegyenlõség és népképviselet révén mint önkormányzatokat be akarta kapcsolni az országos és helyi politikai életbe.

Rövidesen 1848, a „népek tavasza" Magyarországra is beköszöntött, Béccsel és a konzervatív erõkkel szemben gyõzött a Kossuth vezette forradalmi irányzat: megszûnt a jobbágyrendszer, megszülettek a polgári szabadságjogok, egyenjogúság, szabad sajtó létesült, egyben a nemzetállam olyan intézményei valósultak meg, mint a népképviseleti országgyûlés, felelõs minisztérium, önálló hadsereg, nemzeti bank. Március 18-án az új magyar felelõs minisztériumban Kossuth a pénzügyi tárcát nyerte el. Az április 11-i törvények szentesítették a forradalmi vívmányokat: a jobbágyság eltörlését és birtokba helyezését, a robot és dézsma megszüntetését, a polgári szabadságjogok sorában a törvény elõtti egyenlõséget, a szólásszabadságot, a népképviseletet, a nemzeti intézmények sorában a magyar kormányon kívül önálló bankot, hadsereget, Erdéllyel az uniót.

Kossuthra várt az önálló magyar pénzügyek megszervezése, a birodalmi hálózathoz való viszony rendezése, az átalakulóban lévõ kormányzat anyagi alapjainak biztosítása, a kincstári-bányászati termelés igazgatása és jövedelmének az országban tartása. Rövidesen kitûnt, hogy az elsõ magyar felelõs minisztérium lelke és motorja Kossuth Lajos, aki a kormányban és a népképviseleti országgyûlésen egyaránt a követendõ irányt szabja meg, szervez, mozgósít és lelkesít. Maga Széchenyi írta naplójában, hogy Kossuth politikája néhány hét alatt többet valósított meg, mint az õ munkálkodása húsz év alatt.

Az európai forradalom hullámainak csillapodásával a bécsi udvar a teljes átalakulásban lévõ Magyarország ellen fordította fegyvereit, megkezdte a polgári és nemzeti vívmányok lerombolását. A lemondott Batthyány Lajos miniszterelnök után keletkezett válságos helyzetben az események menetében legsikeresebbnek bizonyult Kossuth vette át az ország irányítását, és mint az 1848 szeptemberében alakult Honvédelmi Bizottmány elnöke vállalta az ország önállóságáért folytatott fegyveres küzdelem, a szabadságharc irányítását. Az újjászervezett magyar honvédsereg tavaszi hadjáratának sikerei bizonyították, hogy Kossuth Lajos mozgósító üzenete valóra vált. A magyar szabadságharcos hadsereg sikerrel szembeszállt az ellenséggel. Számos sikeres csata (Szolnok, Hatvan, Tápióbicske, Vác, Nagysalló, Isaszeg) után a

vették. Szemben a távoli és nagyobb (tranzakciós) költségekkel működő bank-székhellyel, a hitelszövetkezet legrövidebb idő alatt elérhető módon, általában a helységben szolgáltatott: a mezőgazdasági és kisiparos vállalatok természetének leginkább megfelelő személyi hitelt volt képes nyújtani a hitelfelvevőknek. Ezzel szemben a bank pl. a kisebb birtokos gazdának legfeljebb bekebelezéssel adott hitelt, ám a bekebelezés könnyen eladósodásra csábíthatott, mert a birtok megterhelésével a szükségeltnél nagyobb összeg is felvehetővé vált.

Nyugat-Európában a középkortól kezdődően a szerzetesrendek (bencés apátságok) terjesztették el a személyi hitel első formáját, amelynek az volt a rendeltetése, hogy megkönnyítse a termelést, és nyitva állt a középosztály, főként a parasztság előtt. Az apátságok ily módon mezőgazdasági hitelintézetekké váltak. Nekik köszönhető, hogy a földművesek kölcsönt vehettek fel a termés terhére, amelyet földművesszerszámok és állatok vásárlására fordíthattak. A kölcsön feltételei, ha az e korban megszokott egyéb kölcsönökkel hasonlítjuk össze őket, nem voltak terhesek. A kamat 8 és 10% körül mozgott (míg egy földesúr 33%-ot követelt). A kölcsön fölvevője az összeomlás kockázata nélkül megterhelhette földjét. A hitelszövetkezetek tehát a személyi hitelezés, valamint a kölcsönös biztosítás vagy kezességvállalás korábbi intézményeiből nőttek ki, amelyek többnyire a XIX. század első negyedében alakultak meg Európa-szerte. Ezek a társaságok hitelműveleteket még nem végeztek, hanem a társaság tagjainak kölcsönös szolidaritásán alapulva közös garanciát vállaltak a tagok által felvett hitelekért vagy elszenvedett károkért. Hasonló kölcsönösségen alapuló biztosító volt a Kolozsvári Gondoskodó Társaság, alapítva 1825-ben Kolozsvárott, Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére, valamint a Marosszéki Kölcsönös Tűzkármentesítő Társaság – 1840, az Erdélyi Jégbiztosítási Társaság – 1843). A szolidaritás alapját az képezte, hogy ugyanannak a falusi-városi mikrokörnyezetnek a tagjaként, jól ismerve egymást, a társult személyek képesek voltak a szükséges mértékig megítélni a hitelkérelmező vállalkozásának és így a hitel visszafizetésének esélyeit. Ekképpen ezek a szervezetek nem végeztek mást, mint a megbízhatóság mint piaci érték pénzzé (hitellé) történő konvertálását. Nagyrészt ezekből a kölcsönös kezességet nyújtó társaságokból jöttek létre az első tulajdonképpeni hitelszövetkezetek, amelyek már maguk is végeztek tagjaik körében hitelműveleteket. A hitelszövetkezetek sikere annak köszönhető, hogy olyan hitelkonstrukciót ajánlottak tagjaik számára, amelyet sem az állami földhitelintézetek, sem a nagybankok nem tudtak kellőképpen lefedni.

A személyi hitelezés modern kori krónikus hiányának enyhítésére törekedőket a helyi együttműködési hagyományok (szokásjogon alapuló kárpótlás, kaláka, céhen belüli szolidaritás), valamint az angol fogyasztási szövetkezetek sikere a kontinensen is modellkövetésre serkentették. Itt a hitelszövetkezetek elsősorban a kisiparosok és földművesek specifikus hiteligényeit voltak hivatottak szolgálni. Az eddigi szövetkezeti alapelvek (demokratikus igazgatás, vásárlás aránya szerinti nyereségrészesedés, korlátozott kamat) a helyi viszonyoknak és más szövetkezeti típusoknak (kölcsönös biztosítási, értékesítő-, feldolgozó-, hitelszövetkezet) megfelelően egészültek ki.

Német hitelszövetkezetek

A hitelszövetkezetek működésének elméletét és gyakorlati működését német nyelvterületen Hermann Schulze-Delitsch, illetve Friedrich Wilhelm Raiffeisen alapozta meg, akiknek nevéhez egy-egy hitelszövetkezeti típus is fűződik. A Schulze-féle szövetkezetek magánkisipari, magán-kiskereskedői vállalkozók önálló gazdasági egzisztenciájának erősödését és fejlesztését voltak hivatottak biztosítani elsősorban városon. Az általa alakított szövetkezetek példájára és Schulze személyes közreműködésével főleg az 1860-as évektől lendült fel Németországban a városi kisiparosok körében a szövetkezetek szervezése, amelyek célja szövetkezeti hitelnyújtás, esetleg közös beszerzés és értékesítés, de mivel ehhez a tagoknak elsősorban pénztőkére volt szükségük, a hitelfunkciók hangsúlyozódtak ki. Ugyanakkor igyekeztek a tagoktól minél nagyobb üzletrésztőkét megszerezni, s ezért – főként a kezdetekben – az üzletrészekre a nyereségből viszonylag magas (nem „korlátozott") osztalékot fizettek, hogy ezzel is érdekeltek legyenek a szövetkezeti tagok az üzletrészjegyzésben. A szövetkezeti jelleget a működésben érvényesülő alapelvek biztosították: demokratikus igazgatás, nyitott tagság, önsegély, közreműködés alapján járó részesedés (visszatérítés), a jövedelemelosztás meghatározott sorrendjének elve.

A falusi környezetben, gazdálkodók érdekében alakuló Raiffeisen-féle szövetkezetek a közös beszerzést, közös értékesítést és a hitelellátást tűzték ki célul, de döntő mértékben a hitelezési funkció emelkedett ki ez esetben is, hisz a földművelők hitelellátása még a városi iparosok és kiskereskedők hitelszükségleténél is problematikusabb volt (rövid futamidők, magas kamatok, uzsora, jelzálog, árverés). A Raiffeisen-típusú szövetkezeteknek sikerült olyan üzletvitelt alkalmazniuk, amelylyel a falu hiteligényének ellátását biztosíthatták. A szövetkezet hitelbázisának kiterjesztése érdekében a szomszédsági elv alapján szerveződtek a szövetkezetek. A kölcsönös kezességvállalás ezáltal intézményes biztosítékot nyert: a szövetkezetek olyan és akkora területre terjesztik ki működésüket (kisebb közigazgatási egységek, egyházközségek), ahol a szövetkezők jól ismerik egymást, s így bizalommal vannak egymás iránt (szomszédsági viszony). A szövetkezet csak tagjainak adott hitelt, amelynek lejárata közép-, illetve hosszú is lehetett. A hitel felhasználását a szövetkezet gazdaságilag és erkölcsileg ellenőrizte, a szavatosság vagy felelősség egyetemleges volt, és a szövetkezeti tagok birtokára alapozódott. A hitelrészletek nem önhibából történt elmaradása esetén viszont az adósságot humánus módon hajtották be. A hitelezési tevékenység anyagi alapja és fedezete a tagok vagyona volt, a közvetlen hitelezési pénzalapokat pedig a kamat ellenében elhelyezett betétek, valamint az alapító vagy jótékonykodó tagok (egyházak, magánszemélyek, szervezetek, esetenként az állam) üzletrészjegyzéseiből, betéteiből eredő pénzösszegek jelentették.

A hitelszövetkezeti kölcsönfeltételek, így a kamatok is sokkal alacsonyabbak voltak a banki kamatokhoz viszonyítva. Németországban például 1920–1921 körül a falusi Raiffeisen hitelszövetkezetek 4,5-5%-os kamattal nyújtottak kölcsönt, míg a bankok 7-8%-os kamatot szedtek. A szövetkezetek alacsony kamatlába annak volt köszönhető, hogy nagyon csekély különbség volt (0,5%) a betéti és a kölcsönkamatok között, és alacsony fenntartási (tranzakciós) költséggel működtek. Hogy ez a különbség nem kizárólag az 1895-ben alapított állami Preussenkasse szövetkezeti hitelezésének tudható be, bizonyítja az is, hogy Erdélyben a Raiffeisen-típusú erdélyi szász pénzintézetek szintén alapszabályba foglalták – mind az első világháború előtt, mind a két világháború között – a szászoknak nyújtott alacsony kamatszintű hitelezést minden állami támogatás nélkül.

Részben a betétek és hitelek kamatkülönbözetéből, de főleg a hitelszövetkezetek által gyakran felvállalt beszerzési, értékesítési, feldolgozó tevékenység során keletkezett a jövedelem. A jövedelem felosztása során: a tagoknak visszaosztott forgalomarányos visszatérítés mellett tartalékalapot képeztek a szövetkezet fejlesztésére és az alaptőke növelésére, továbbá alapítványi alapot hoztak létre, amelyből más szövetkezetek alapítását segítették, vagy a rászoruló tagoknak (és családjaiknak) nyújtottak szociális segélyt. Ezek az alapok általában felosztatlanok maradtak, a szövetkezet megszűntekor átháramlottak a szövetkezeti hálózat más egységeire, vagy a szövetkezeti tagok faluközösségének művelődési vagy szociális helyzetének javítására fordították.

A Raiffeisen-féle szövetkezetek altruisztikus, karitatív jellege nyilvánult meg az árva gyermekek segítésében, a dologtalan és a fogházból kikerülők számára foglalkozást hivatottak szerezni, „a szövetkezet arra törekedett, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel tagjainak társadalmi helyzetét ne csak anyagilag, de erkölcsileg is minden tekintetben előmozdítsa" (Raiffeisen, 1885).

Figyelembe véve az össz-szövetkezeti tagság létszámemelkedését, az első világháborút megelőzően a szövetkezeti mozgalom volt a legnagyobb társadalmi szervezet Németországban. 1914-ben 15 500 bejegyzett falusi szövetkezet működött több mint másfél millió taggal. Az összes szövetkezeti típust figyelembe véve 1913-ban 34 568 hivatalos bejegyzett szövetkezet működött több mint hatmilliós tagsággal (6 375 451 személy). Mivel pedig általában háztartásonként csak egy személy (a családfő) volt szövetkezeti tag, a 6,4 milliós szövetkezeti tagság közel 25 millió német állampolgárt jelentett. A világon létszámát tekintve első helyen álló német szövetkezeti mozgalmat csak Dánia előzte meg az egy főre eső szövetkezetek magasabb arányával. A XXI. század küszöbén is a legsűrűbb hitelhálózatot alkotják Németországban a hitelszövetkezetek.

Más, nagyon sikeres hitelszövetkezeti hálózat a kanadai francia nyelvű régiókban alakult ki. A Desjardins-típusú takarék-

pénztárak (caisses populaires Desjardins) a világ egyik legerősebb hitelszövetkezeti mozgalmává nőttek.

Mezőgazdasági értékesítés szövetkezeti koordinációval Dániában, Amerikában és Franciaországban

A fogyasztási és hitelszövetkezetek mellett a világon leginkább követett szövetkezeti paradigma Dániában alakult ki. A dán szövetkezeti modell az erdélyi földtulajdon-szerkezethez hasonló, túlnyomórészt közepes- és kisbirtokos társadalmi struktúra keretében a családi gazdálkodások szövetkezéséből nőtt elsőrendű példaképpé. Nem véletlen, hogy Erdélyben mindig is példaértékűként emlegették a dán modellt. Az 1800-as évek végén ugyanis Dániában a fél hektárnál nagyobb gazdaságoknak (mintegy 200 000) több mint fele – kb. 130 000 – 15 hektár alatti földterülettel rendelkező gazdaság volt, a művelhető terület 22-24%-ával. Egy ilyen struktúrájú mezőgazdaságban a szövetkezeti mozgalom volt az a keret, amely a termelők összehangolt tevékenységét, a termelés, feldolgozás, értékesítés és távolsági szállítás (az angol piacra), hajóipar szakmai és pénzügyi problémáit megoldhatta, s magas fokú koordinációt, piaci tevékenységet és érdekvédelmet fejtett ki.

A XIX. század utolsó negyedében a tengerentúli (amerikai, kanadai) kiemelkedő gabonatermelés s ennek olcsó kínálata Európában válságot idézett elő, mely főleg a mezőgazdasági termelőket sújtotta, azáltal, hogy a gabonaárak meredeken zuhantak. Témánk szempontjából lényeges, hogy a tengerentúli gabonatermelők árszintje a magasabb szállítási költségek és sokkal csekélyebb konkurencia miatt viszonylag stabil maradt. Ez az árkülönbség tehát az állattenyésztésnek kedvezett mind közvetlenül, a magasabb eladási ár révén, mind közvetve, a gabona és más takarmányok nagyon olcsó importja által. A dán farmerek ennek az előnynek a jelentőségét ismerték fel, és ahelyett, hogy magas gabonabehozatali vámokat követeljenek, alapos átalakulásra vállalkoztak a mezőgazdaságban.

A dán mezőgazdaság átalakulásában jelentős szerepet töltöttek be a szövetkezetek. Az állatállomány számbeli növekedése a megfelelő értékesítés érdekében gyors és hatékony feldolgozóipart és marketingtevékenységet igényelt, mindez viszont messze felülmúlta az elszigetelt egyéni kistermelők erejét, ezért szövetkezniük kellett. A korábban is működő hitel- és beszerzési szövetkezetek mellett előbb tejszövetkezetek alakultak, utóbb pedig más, főleg exportorientált termékeket (vaj, bacon, tojás) feldolgozó, kondicionáló és értékesítő szövetkezetek.

A modern technika alkalmazásával a tejszövetkezetekben lehetővé vált a vaj nagy mennyiségben történő előállítása, kondicionálása, csomagolása és szállítása. 1882-től, az első tejszövetkezet alapításától, a tejszövetkezetek száma 1886-ig 176-ra, 1890-ig 600-ra, 1900-ig 942-re emelkedett, ami azt jelenti, hogy minden falusi közösségnek volt tejszövetkezete. 1887-ben alapították az első szövetkezetet, amely sertés-bacon kivitelére szakosodott, s 1890 körül hasonlókat találunk az ország minden részében. Hasonló módon szervezték meg a tojáskivitelt is, különösen 1900 után. A különböző típusú dán mezőgazdasági szövetkezetek 1900-ban:

Szövetkezet típusa	Szövetkezetek száma	Tagok létszáma	Évi forgalom
	Egységek	*Ezer*	*millió dán korona*
Tej- és vajexportáló	1 035	140	148
Bacon feldolgozó	26	60	35
Tojásexportáló	370	25	2
Takarmánybeszerzõ	110	6	4
Összesen	1 541	231	189

előnyét is jórészt a szövetkezetek integráló és piacszerző tevékenységével érték el, másrészt viszont a válság elleni európai védekezés is, különösen Dániában, majd más európai országokban is szövetkezeti formában történt. Míg tehát Kanada és az AEÁ nagy gabonatermelői is csak szövetkezeti vállalkozás által oldhatták meg a (vasúti, később tengeri hajó-) szállítás, raktározás, kondicionálás, értékesítés problémáit, az úgynevezett gabona-pool szövetkezetek által, az agrárválságot megelőzően gabonaexportőr Dánia agrárszférája is váltásra kényszerült: a gabonaárak zuhanása miatt a leleményesebb gazdálkodók átálltak a közvetlenül és közvetve is magasabb hozzáadott értéket hordozó intenzív állattenyésztésre.

A gabonaárak sokkal nagyobb mértékben zuhantak, mint az állati eredetű élelmiszeri termékek ára, ugyanis az utóbbiak árJóllehet az egész Európát sújtó válságot nem lehetett teljes mértékben kikerülni, a szövetkezetek révén teremtett export-konjunktúra a dán mezőgazdaságban az állatállomány számszerű növekedésével és minőségi javulásával, az exportból származó minőségi értéktöbblettel és jó hírnévvel járt együtt.

A földárak gyors csökkenése ellenére a mezőgazdaságból élők száma (ideértve a kertészetet, erdészetet, halászatot is) megemelkedett, nőtt az életszínvonal. A mezőgazdaságból élők száma (ideértve a kertészetet, erdészetet, halászatot is) az 1880-i 889 ezerről 972 ezerre (1901), 1911-ig pedig 1 millió 4 ezerre emelkedett. Az országos foglalkoztatási struktúrában viszont nem történt változás, mivel az összlakosság ugyanebben az időben ugyancsak nagy arányban növekedett, 1 millió 969 ezerről 2 millió 757 ezerre.

A termelés, feldolgozás, értékesítés és piac megszervezése és biztosítása céljából a dán gazdálkodók kiépítettek egy igen hatékony és magas színvonalú szövetkezeti hálózatot, valamint az új viszonyokhoz nagyszerűen alkalmazkodott erős mezőgazdaságot.

A dán példa ihlette a XIX. század végén a francia mezőgazdasági szövetkezést is, ahol az érdekvédelmi és szakszervezetek bolttal, üzlettel is rendelkeztek, amelyek átalakultak fogyasztási szövetkezetekké. Amikor pedig a filoxéravész miatt a francia szőlősgazdák nagy részének át kellett állnia a szarvasmarha-tenyésztésre és tejgazdálkodásra, legkifizetődőbbnek bizonyult tejszövetkezetek keretében földolgozni a tejet és értékesíteni a késztermékeket. Ugyancsak a szőlőkrízis idején hozták létre a szőlősgazdák a pinceszövetkezeteket borfeldolgozás és értékesítés céljából. Később a harmincas években gabonaraktározó és értékesítő szövetkezetek szavatolták a kiváló tartósítást és az előnyös értékesítést.

Nemzetiségi szolidaritáson alapuló szövetkezeti mozgalmak

Az 1871–1918 közötti Német Birodalom keleti területein élő lengyel népesség, különösen a falusi lakosság megőrizte a lengyel nyelvet és kultúrát, valamint a katolikus vallást, ellenszegülve az agresszív porosz nacionalizmusnak és a lutheránus asszimilációnak. A porosz kormány, a radikálisan nacionalista csoportok nyomására és támogatásával, a XIX. század utolsó évtizedeiben egyre nyíltabb elnyomásban részesítette a lengyel kisebbséget. Nyelvének használatát betiltották az iskolákban és nyilvános gyűléseken/találkozókon; a közösségi önkormányzati jogot megvonták a lengyel többségű településektől, a lengyel politikai pártok az állami hivatalok ellenőrzése alatt álltak; összehangolt erőfeszítésekkel bátorították és pénzelték az újabb német telepítéseket a lengyel többség gyengítésére. A német telepítéseket népesítési és geopolitikai-állambiztonsági megfontolások is motiválták, ezért a gazdaság és a földtulajdon nemzeti küzdelmek színterévé vált. A nyitottan maradó politikai csatornák kihasználására fordított erőfeszítések mellett, kultúrájuk megőrzése érdekében a lengyelek gazdasági ellenlépéseket is tettek, különösen a falusi szövetkezetek megszervezése által. Az egész régiót ugyanis erős rurális elvándorlás jellemezte: a válságban lévő agrárgazdaságok nem voltak képesek eltartani a fiatalságot, ezért a lakosság jó része költözött át a sziléziai és Ruhr-vidéki ipari és bányaközpontokba jobb megélhetésért. Ilyen körülmények között a lengyel szövetkezetek kiemelt társadalmi-kulturális szerepet is betöltöttek, különösen az 1863-i felkelés meghiúsulása után, amikor az elit a politikai akciók helyett tervszerű munkával igyekezett a politikait megelőző gazdasági függetlenségét kivívni. Ugyanaz a mozgalom integrálta az arisztokrata mágnás, a kisbirtokos, az iparos és a kétkezi munkás megtakarításait, szakértelmét, tevékenységét. A közös érdek és csoportidentitás itt inkább kulturális, nemzeti jelleget öltött, mint szorosan vett gazdasági érdeket (hacsak a gyengülő rurális gazdaság megmentését nem tekintjük annak). E szövetkezetek bizonyos régiókban igen sűrű hálózatot alkottak, és a lengyel népesség átlagos szegénységéhez képest viszonylag sikeresnek is mutatkoztak. A két világháború közötti Lengyelország kisebbségei (ukrán, zsidó, német) is kiépítették önálló szövetkezeti rendszerüket, az 1930-as években 42 lengyel és 6 kisebbségi szövetkezeti központ működött. Az érdekegyeztetést és propagandát a Szövetkezeti Tagok Egyesülete végezte. 1919-ben alapították a Szövetkezeti Tudományos Intézetet kutatási céllal, szakképzés céljából két szövetkezeti iskola működött állami támogatással.

A XIX. században orosz uralom alatt álló Finnországban a romantikus néprajzkutatás nyomán módszeresebben beinduló népművelés (dán modellű népfőiskolák) és önálló nemzeti (értelmiségiek által indított) intézményszervezés kiemelkedő gazdaságszervező szerepet szánt a szövetkezeteknek. A XIX. század végén fellendülő mozgalom a lakosság valamennyi szegmensében meghonosodott. Az 1899-ben alapított Finn Coop Pellervo szövetkezeti csoportosulás karolta fel az eszmeterjesztést és szervezést az ország minden részén. 1910-ben Finnország területén több mint 1500 szövetkezet volt. Gyakorlatilag tehát egyetlen falu sem maradt tej-, hitel- vagy fogyasztási szövetkezet nélkül. A svéd nyelvű szövetkezetek már kezdettől önálló Uniót alkottak Finnországban. Finnország szövetkezeti hálózata ma is figyelemre méltó: az 5 milliós lakosság 40%-a (2 millió) legalább egy szövetkezetnek tagja. A mozgalom 1930-ban érte el csúcspontját: ekkor 6000 szövetkezeti vállalat volt Finnországban. A fogyasztási szövetkezetek forgalmát tekintve a világon második, a foglalkoztatást tekintve (a munkaerőpiac 1,2%-ával) ugyancsak, s a szövetkezeti vállalatok száma szerint a világon negyedik (az USA, Kanada és Japán mögött).

Hasonló pilléresedési folyamat játszódott le Hollandiában és Belgiumban. A flamand és vallon nemzetiség minden olyan lehetséges szolgáltatást vagy intézményt megpróbált párhuzamosan kiépíteni, amely az önálló társadalmi működést lehetővé tette (például iskola, egyetem, sportegyesület, kórház, nyugdíjbiztosítás, szövetkezetek).

Észak-Amerikában, sokkal liberálisabb környezetben, a kanadai francia nyelvű régiók takarékpénztárai (caisses populaires Desjardins) a világ egyik legerősebb és legsikeresebb hitelszövetkezeti mozgalmává nőttek, fejlődésük pedig a legszorosabban egybefonódott nyelvükkel és kultúrájukkal. A vidéki Québecben ők képviselték a társadalmilag is kedvező, helyi közösségi alternatívát a nagy, „idegen" városi „angol" bankokkal szemben, míg másutt, ahol a francia nyelvűek számbeli kisebbségben éltek, ezek a pénztárak a francia–kanadai kultúra fókuszpontjaiként működtek. A mozgalom – sikeressége ellenére – nem nyúlt át a kulturális határokon. Ebből is az a

következtetés vonható le, hogy a szövetkezeti rendszer nem kizárólag gazdasági előfeltételek szerint körvonalazódik. A bevándorlók esetében ugyanez mondható el: 1900-tól kezdődően az európai bevándorlók Kanadában és az Egyesült Államokban elkezdik kiépíteni saját szövetkezeti rendszereiket, amelyek egyaránt szolgálják szociális-gazdasági megerősödésüket, valamint kulturális identitásuk intézményesített kifejeződését. Az amerikai városi fogyasztási szövetkezeti rendszer erőteljes összetevőit alapították a szlovének Chicagóban, cseh bányászok Ohióban, olaszok a keleti államokban, skandinávok az északiakban s mindenekelőtt a finn bevándorlók, akik erőteljes szövetkezeti hagyományokat hoztak magukkal. A régebb letelepedett amerikaiak és a legtöbb angolul beszélő csak az 1930-as évek gazdasági depressziója idején kezdett nagyobb számban a fogyasztási szövetkezetek felé fordulni. Kanadában főleg a németek, ukránok és ismét a finnek fogyasztási szövetkezetei a szociális-gazdasági támasz mellett sajátos kisebbségi kultúrájuk megőrzését is lehetővé tették. Québecben jelenleg is a Caisses Desjardins a legerősebb takarékpénztár-hálózat az országban, mely a szövetkezeti, biztosítási és egyesületi rendszer egészét finanszírozza, ugyanakkor a foglalkoztatottak számát tekintve a legnagyobb magánvállalat.

A Mondragon szövetkezeti csoport

A spanyolországi baszk régióban épült ki a második világháború után a Mondragon szövetkezeti csoport, amely többnyire ipari tevékenységet folytató szövetkezetekből áll. Nemzetközi elismertsége annak köszönhető, hogy a világ legnagyobb ipari szövetkezeti csoportosulása (taglétszám, teljesítmény), s talán még ennél is fontosabb modellértékű vállalatvezetési és szerkezeti sajátossága.

A spanyol polgárháború és a II. világháború véres eseményei után, a kezdődő francói diktatúra alatt új alternatív gazdaság- és társadalomszervezési modelleket tanulmányoztak, valamilyen középutat az államszocializmus és a nagyvállalati kapitalizmus között. 1956-ban megalakul az első kisiparosszövetkezet. Az 1960-ban alapított saját bank (Caja Laboral Popular) finanszírozza a szövetkezetek alapítását és növekedését. Alapítása óta a Caja a baszk régió vezető bankintézményei közé tartozik, 150 fiókszervezetével és egyedülálló vállalkozásfejlesztési részlegével, amely szövetkezetalapításban segít kisebb közösségeket, embercsoportokat, valamint technikai és pénzügyi támogatást nyújt létező szövetkezetek fejlesztésére vagy megmentésére. A társadalombiztosítási szövetkezet (Lagun-Aro) eredetileg a Caja egyik részlegeként indult, mely 1967-ben önállósult. Különösen az 1980-as években vált fontossá a növekvő munkanélküliség kezelésében, de ezenkívül a biztosítási ágazatban is tért hódított. Önálló nyugdíjbiztosítási rendszert dolgoztak ki még akkor, amikor a kormány rendelete kirekesztette a szövetkezeteket a nemzeti társadalombiztosítási rendszerből. Fontos az 1961-ben alapított Lana farmerszövetkezet, amely a legnagyobb tejtermék- és bútorgyártó-forgalmazó. Az 1961-ben induló Eroski a vezető szövetkezeti áruházlánc Baszkföldön. 1965-ben alakul az Alecop diákszövetkezet, amely a hallgatóknak közvetít munkát és többletkeresetet tanulmányaik és megélhetésük költségeinek kiegészítésére. Az intenzív iparosodással egy időben meg kellett oldani a régóta krónikus lakáshiányt is: a lakóház-építési feladatot az építkező és lakásszövetkezetek vállalták. A csoport vállalatainak közös menedzselésére és közös piaci tevékenységeik irányítására és költségeinek kezelésére alakult 1965-ben az ULARCO mint közös szolgáltató a skála-gazdaság optimalizálására, megtartva ugyanakkor az egyes szövetkezetek belső autonómiáját. Ebből az első csoportosulásból fejlődött ki a Mondragon-konszern.

Az oktatási-kutatási intézmények is kiépültek. Az 1943-ban indított Escuela Politecnica Profesional az alapító halála óta a Jose

A *Mondragon* gazdasági sikerét a következõ mutatók illusztrálják:
Foglalkoztatás: 1956: 23 foglalkoztatott egyetlen szövetkezetben. 1987: 21 000, több mint 100 alapszövetkezetben. 1997: 23 000, 150 szövetkezetben és a másodfokú ernyõszervezetben.
Munkanélküliség: A Mondragon-szövetkezetek tagjai között: 0,6%. A baszk tartományokban: 25%, Spanyolországban: 20%.
A szövetkezeti vállalatok *életképessége*: 1956–1986: 103 szövetkezet közül csak 3 zárt be.
Exportált termék: 1976: 10%, 1986: 30%
1997-ben már 150 szövetkezet volt tagja a Mondragon-csoportnak, amely Spanyolország tizenötödik legnagyobb magáncége, jelenleg 23 000 személyt foglalkoztat. A csoport szövetkezeteinek nagy része ipari termékeket állít elõ (közöttük van Spanyolország legnagyobb hûtõgépgyártója). A nagykereskedelmi Eroski baszk fogyasztási szövetkezeti áruházlánc 9000 személyt foglalkoztat, s ezenkívül több mint 250 000 fogyasztó-taggal rendelkezik, akiknek többsége az autonóm Baszkföld lakosa.

Maria Arizmendiarrieta nevét viseli, és hároméves műszaki főiskolai képzést nyújt. A Spanyolország vezető kutatóintézetei között szereplő Ikerlant az Escuela tanárai indították 1968-ban, amelynek új kutatási programjai 1976-ban már új épületben indulnak – automatizálás, robotika, mikroelektronika, számítástechnika, távközlés és egyéb területeken.

A Mondragon-csoport minden vállalata szövetkezeti formában működik. Egyrészt gazdasági értelemben: minden alkalmazott egy személyben szövetkezeti társult tag is, tehát üzletrészes (rész)tulajdonos (nincs külső üzletrész-tulajdonlás, - alkalmazott). Társadalmilag pedig: minden szövetkezet irányítása/ügyvezetése egy komplex rendszer (képviseleti és direkt demokrácia) által ellenőrzött. A legmagasabb (ernyőszervezeti) szinten a csoportot a szövetkezeteket arányosan képviselő (évente ülésező) Szövetkezeti Kongresszus irányítja. A napi ügyvezetést és piaci képviseletet/irányítást a Kongresszuson választott vezetőtestület végzi, az ügyvezető tisztviselői funkcióval rendelkező elnök irányításával. Minden egyes szövetkezet hosszabb távú stratégiáját évente összeülő közgyűlése határozza meg. A közgyűlésben minden tagnak/alkalmazottnak közvetlen hozzászólási és döntési joga van az egy személy – egy szavazat elve alapján. A Közgyűlésben választják a mindennapi ügyeket lebonyolító Irányító Bizottságot, valamint a Szociális Bizottságot, amely a humán erőforrásokért felel (munkabiztonság, egészség- és társadalombiztosítás, kompenzációk), s egyúttal Felügyelő Bizottságként is működik, bár hatásköre csak javaslat- és tanácsadásra terjed ki. Nagyobb szövetkezetekben létezik még Menedzsment Bizottság is, amelynek tagjait részben kinevezik, részben választják, vezetője pedig a szövetkezet menedzsere.

A szövetkezetek a jövedelmet sajátos módon osztják fel: a profit 70%-a a tag-tulajdonosok egyéni számláján jelenik meg tőkerészesedésként és jövedelemként; kb. 20%-ot újra befektetnek, 10% pedig közösségi programokra jut (elsősorban baszk nyelvű iskoláknak, de más humanitárius akciókra). Amikor a Franco-kormányzat beszüntette a baszk nyelv és kultúra elleni represszió kampányát, a szövetkezetek által addig törvényellenesen működtetett baszk iskolák (Ikastolas) elnyerték nyilvánossági jogukat. E szövetkezeti iskolák ezután gyorsan elterjedtek, elemi oktatást nyújtva spanyol és Euskera (baszk) nyelven egyaránt.

Az előbbi közösségi/kulturális támogatáson kívül a Mondragon-csoport sajátossága a baszk szolidaritás, ami konkrétan a következőkben nyilvánul meg:

1) Fenntartható munkahely: ha valamely vállalat átmenetileg problémákkal küszködik, és emiatt munkaerő-elbocsátásra szorulna, a Mondragon-csoporton belül a többi vállalathoz – ezek beleegyezésével – „kölcsönadja" munkásait.

2) Szövetkezetek közötti kölcsönös támogatás: valamely szövetkezet önhibáján kívül bekövetkezett veszteségeit a csoport magára vállalja, így a veszteség elosztódik; a kölcsönösség a munkáskezek ideiglenes átvállalásában is megnyilvánul.

3) A fizetések méltányossága: csoportszinten irányelvként érvényesül; a kezdeti maximális 3:1 (vezető beosztott-munkás) fizetések közötti arány – a külső piaci nyomások hatására – 4,5:1, majd 6:1-re nőtt, bár itt meg kell jegyezni, hogy ha az adózást ebből leszámítjuk, az arány valójában 4:1 marad. Összehasonlításként: a legnagyobb amerikai vállalatoknál e jövedelmi index jelenleg 200:1 és 300:1 között mozog, és nincs jel e szakadék szűkülésére.

E kézzelfogható kulturális és szociális eredmények fenntartható biztosítása végett a Mondragon-csoport üzleti etikája 10 alapszabályszerű irányelvet érvényesít következetesen: 1) nyitott tagság; 2) demokratikus szerkezet; 3) a munka szuverenitása; 4) a tőke eszközjellege, alárendelt szerepe; 5) részvétel a vállalatok vezetésében; 6) jövedelmi szolidaritás; 7) kooperáció (a szövetkezeteken belül és között); 8) szociális biztonság; 9) egyetemes jelleg; 10) oktatás és képzés támogatása és megszervezése.

Az sem mondható, hogy a baszk régió fogékonyabb a szövetkezetalakításra, hiszen Spanyolország más területein is elég gyakori a szövetkezeti vállalati forma (a szövetségi alkotmányban külön paragrafus szól a szövetkezetekről). Másfelől az 1970–80-as években több baszk ipari szövetkezet volt a Mondragonon kívül, mint belül. Ám egyedül a Mondragon-csoport alakított ki a szövetkezetek között egy integrált rendszert saját fenntartó szövetkezeti (hitel-, szociális és oktatási) intézményekkel.

A második világháború utáni változások Kelet-Európában, illetve az EGK-ban

A szövetkezeti mozgalom második világháború utáni történetének vizsgálatakor a gazdaság- és társadalomtörténésznek kellő szakmai körültekintéssel kell alkalmaznia a szövetkezet fogalmát a kelet-európai államszocialista rendszer gazdasági folyamatainak elemzésekor, hiszen itt a valódi szövetkezetek államosításával, vagyonuk kisajátításával egy időben a hatalmi kényszerrel végrehajtott úgynevezett termelőszövetkezetesítés tulajdonképpen állami gazdaságok, álszövetkezetek, kolhoztípusú közös gazdaságok erőszakos létrehozását jelentette. A korabeli szövetkezettudományi irodalom is tiltakozott a „szövetkezet" („Genossenschaft", „co-operative") fogalmával való visszaélés ellen. A lenini-sztálini kommunista, szocializmust építő ideológia a szövetkezeteket egyszerű eszközként kezelte a rendszer kollektív gazdasági programjának teljesítésére (tervutasítás, kötelező beszolgáltatások). Az úgynevezett termelőszövetkezetek esetében nem beszélhe-

tünk önkéntességről, önsegélyről, önkormányzatiságról, demokráciáról, függetlenségről. Ellenben mindennapos gyakorlat volt a kulákok vagy politikailag nem megfelelők kizárása a valódi, majd később államosított szövetkezetekből, a szövetkezeti önkormányzat megsértése („megbízható" káderek vezetőtestületbe kinevezése által), ideológiai átképzés, hatalmi kényszer alkalmazása.

Ezzel szemben Nyugat-Európában a Marshall-segély nemcsak országosan, hanem települések szintjén is elősegítette a háború utáni gazdasági-társadalmi rekonstrukciót. A nehéz inflációs évek és termelés-visszaesés közepette a Marshall-segélyek településszintű hatékony felhasználásában, az EGK atyjának tekintett Jean Monnet vezette program keretében a szövetkezetek pótolhatatlan szerepet töltöttek be: a mezőgazdasági termelés fellendítésére szánt segély ugyanis nem volt elegendő arra, hogy minden család egy teljes gépparkot kapjon, ezért a gazdakör géphasználati szövetkezetbe tömörülve pályázta meg az összeget. Később ugyanígy járt el a tejszövetkezet vagy más feldolgozóüzem, pinceszövetkezet felszereléséhez szükséges gépek beszerzésekor.

A szövetkezeti vállalatok és hálózatok újjászerveződését az érdekvédelmi szervezetek és szakszervezetek, az egyház és az állam egyaránt támogatta a legtöbb nyugat-európai országban. A törvényhozók a szövetkezeti törvények korszerűsítésével biztosították a támogató törvényes keretet, könnyítő adó- és egyéb kedvezményeket. Az állami és civil kezdeményezéseket mindenütt megelőzte a szakemberek részvétele, a tudományos és alkalmazott kutatómunka. Franciaországban például 1950-ben Országos Kutatóközpont létesül a mezőgazdasági szövetkezetek működésének tanulmányozására, 1960-ban pedig a szövetkezetek fejlesztésére.

Az ötvenes évek végére már körvonalazódóban volt az Európai Közös Agrárpolitika, amelynek kidolgozásában és működtetésében a szövetkezetek országos és közösségi szintű érdekvédelmi szervezetei töltik be a legfontosabb szerepet. A Római Szerződés aláírása után 1959. szept. 24-én az EK országos mezőgazdasági és szövetkezeti szövetségei megalapítják közösségi szintű szervezetüket (General Comitte for Agricultural Co-operation – COGECA); a Közösségi Döntéshozók azonnal elismerik mint európai szintű szószólóját a mezőgazdasági és halászati szövetkezeteknek (a Római Szerződés 38. cikkelye szerint a halászati termék a mezőgazdaságihoz tartozik). A COGECA részt vesz a KAP előkészítésében és érvényesítésében. 14 teljes jogú tagja mellett tagja lehet bármely tagállambeli országos szövetkezeti szövetség. 12 millió tagot képvisel 40 000 szövetkezetben, s 720 000 munkást (alkalmazottat). 1957-től kilenc szövetkezeti ágazat alapított saját ernyőszervezetet európai közösségi szinten. Az EU Európai Bizottságában jelenleg a DG XIII Igazgatóság felel a szövetkezeti és szociálpolitikáról (lásd az alábbi táblázatot).

Összegzésképpen a szövetkezetet olyan intézményként értelmezhetjük, amely a gazdasági és társadalmi változások során keletkező piaci és társadalmi egyensúlytalanságokat képes volt helyrebillenteni. A szövetkezeti önsegélyezés nem a modernizációval szembeni ellenállást jelentette, hanem pontosan a szövetkezet nyújtott megfelelő keretet a szükséges gazdasági alkalmazkodásra. Ez az adaptációs folyamat azonban nem utólagosan és passzívan történt, hiszen a szövetkezet révén az érintettek (személyek, családok, kisebb-nagyobb közösségek) immár aktívan befolyásolhatták a történéseket, nagyobb súllyal beleszólhattak a gazdasági és társadalmi erőviszonyok alakulásába.

	Bank/ Biztosítás	Mezõgazdaság	Kereskedelem	Lakásbérlõ Építõ	Más	GDP részesedés %
	%					
Belgium	73,1	4,1	21,8			
Dánia		24	76			
Németország	34,8	16,8	15,5	15,5	32,5	
Görögország		97,4			2,6	
Spanyolország	1,1	31,3	4,4	63,2		
Franciaország	21,4	68,3	0,9	5,8	3,6	
Írország.	72	15		2,5		
Olaszország.	2,2	29,8	6,1	61,9		
Luxemburg		70,6	29,4			
Hollandia	0,1	71,5	8,2	3,2	17	
Portugália	15,4 (6,7)	25 (32)	24,1 (10,4)	15,4 (22,5)	20 (28,4)	
Egyesült Királyság	10,6 (5,0)	11,9 (10,0)	5 (2,5)	71 (38)	1,5 (44,5)	
EU		42,7				7,5%